

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюються особливості патріотичного виховання дошкільників. Описано зміст, форми і методи здійснення виховання патріотичних почуттів дітей дошкільного віку.

Пріоритетна роль в умовах розбудови української держави належить патріотичному вихованню. Про це свідчать державні документи: Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Указ Президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави», «Концепція патріотичного виховання учнівської молоді», Національна доктрина розвитку освіти України.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розробляли І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. За останні роки ця проблема досліджувалася в дисертаційних роботах Т. Гавлітіної, В. Коваля, О. Коркішко, О. Красовської, П. Оніщука, І. Охріменка, Р. Петронговського, С. Рашидової та інших.

Виховна робота з формування патріотичних почуттів у дошкільників має величезне значення. Це пов'язане, насамперед, із тим, що сучасному суспільству необхідна людина, яка любить і знає свою Батьківщину, її унікальність й особливості.

Дошкільний вік – початковий етап становлення особистості. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним із ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [1].

Актуальність патріотичного виховання зумовлюється водночас процесом становлення народу України як єдиної політичної нації. В умовах поліетнічної держави, воно покликане сприяти цілісності, соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й удосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які, у свою чергу, мають лежати в основі патріотичного виховання [5].

Зважаючи на актуальність, *метою статті* є висвітлення особливостей формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку.

---

* © **Борисова Н. А.**

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

У сучасній літературі *патріотичне виховання* трактується як виховання, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, уболівання за долю свого народу, його майбутнє [4; 7]. Результатом ефективного патріотичного виховання є формування *патріотизму, патріотичних почуттів*. Поняття «патріотизм» в різні періоди розвитку соціуму трактувалося неоднаково.

За Великим тлумачним словником сучасної української мови, патріотизм (грец. *paths* – батьківщина) – любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу, готовність для них на жертви й подвиги [6].

За Українським педагогічним словником, патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище [5].

Радянська педагогічна наука, скута догмами марксистсько-ленінської ідеології, так і не змогла виробити єдиного підходу до розуміння суті патріотичного виховання [6]. На думку вченого М. Савина, *патріотизм* – це почуття [4], І. Харламов вважав його моральною якістю особистості [7], І. Іваненко – складником комуністичного світогляду та ідейності [6], О. Здравомислов – моральною цінністю [4].

Сучасні вчені, педагоги також займаються визначенням понять «патріотизм», «патріотичне виховання». Дослідження проблеми *патріотичного виховання* дошкільників ґрунтується на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання, концептуальних положеннях національної освіти та виховання (А. Алексюк, І. Бех, О. Вишневський, Т. Усатенко).

У зарубіжних країнах патріотичне виховання є невід'ємною складовою гуманітарної безпеки держави. Там значну увагу приділяють факторам, що впливають на почуття патріотизму: мові, державним символам, національній аудіо-, відео- та друкованій продукції, національним героям, національним подіям, нормам поведінки керівництва країни, культурі та звичаям народу, системі державної пропаганди.

У сучасній педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму [5]:

1) Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо.

2) Територіальний патріотизм базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

3) Державний патріотизм ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

пов'язаний із почуттям громадянськості.

Головна функція патріотичних почуттів полягає у позитивному ставленні до свого народу, Батьківщини [3]. В. Вугрич зазначає, що суб'єктом патріотизму є людина як суспільна істота, а об'єктом – народ, Батьківщина [8].

Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, що передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

До основних завдань патріотичного виховання дітей дошкільного віку належать:

- формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста);
- формування духовно-моральних взаємин;
- формування любові до культурного спадку свого народу;
- виховання любові, поваги до своїх національних особливостей;
- виховання почуття власної гідності як представників свого народу;
- формування толерантного ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей [2].

Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – завдання надзвичайно складне, особливо коли мова йде про дітей дошкільного віку. Однак значною мірою така складність виникає при спробі переносити на дітей «дорослі» показники проявів любові до Вітчизни.

Досягти якісного рівня патріотичного виховання дошкільників не можна без урахування специфіки окремих регіонів, їх національних особливостей.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму [4].

Для того щоб визначити специфіку процесу формування в дітей любові до Вітчизни, необхідно визначитися у природі самого патріотичного почуття, його структурі, змісті, а також простежити його народження, джерела (на основі яких почуттів воно формується або, точніше, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з'явитися це складне інтегральне почуття).

Справді, якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, учинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни,

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Таким чином, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин [2].

Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об'єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток.

У поняття патріотизму входять когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти, що реалізуються у сфері соціуму та природи.

При цьому для дошкільнят провідним є емоційний компонент. Когнітивний компонент забезпечує зміст, а поведінковий виконує контрольню-діагностичну функцію.

Якщо розглядати патріотизм через поняття «ставлення», можна виділити декілька напрямів:

- ставлення до природи рідного краю, рідної країни;
- ставлення до людей, які живуть в рідній країні;
- ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв, культури;
- ставлення до державного устрою.

Кожен із цих напрямів може стати змістом освітньої діяльності з дітьми, і кожен зробить свій внесок у соціалізацію дитини [4].

Для повноцінного патріотичного виховання мають використовуватися різноманітні методи і форми роботи з урахуванням вікового світосприйняття дітей:

- екскурсії і цільові прогулянки: це можуть бути екскурсії до краєзнавчого музею, до монумента Військової слави і т. д.;
- розповідь вихователя;
- спостереження за змінами у вигляді рідного населеного пункту, за працею людей в дитячому саду і в місті;
- бесіди про рідне місто, країну, її історію;
- показ ілюстрацій, фільмів, слайдів;
- прослуховування аудіо записів, наприклад, Гімну України, пташиних голосів рідного лісу тощо;
- використання фольклорних творів (прислів'їв, приказок, казок, розучування пісень, ігор);
- ознайомлення з продуктами народної творчості (розпис, вишивка тощо);
- знайомство із творчістю видатних поетів, художників, композиторів тощо;
- організація тематичних виставок;
- участь у громадських та календарних святах;
- участь дітей у посильній суспільно-корисній праці.

Неможливо говорити про виховання любові до Батьківщини без повідомлення дітям певних знань про неї. Зміст занять також можливо визначити в декількох напрямках.

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Дитина дошкільного віку повинна знати, як називається країна, у якій вона живе, її головне місто, столицю, своє рідне місто чи село, які в ньому є найголовніші визначні місця, яка природа рідного краю та країни, де дитина живе, які люди за національністю, за особистими якостями населяють її країну, чим прославили вони рідну країну і увесь світ, що являє собою містечтво, традиції, звичаї її країни. Така схема змісту знань про рідну країну, на основі яких можливо вже в дошкільному віці формувати дієве ставлення до неї [6].

Зміст знань про рідну країну в попередніх програмових документах, як відомо, ототожнювався із змістом суспільного життя. У Державній базовій програмі та Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні цей зміст розглядається в контексті формування уявлень про країни світу, а також через порівняння з іншими країнами та пошук подібності та відмінності між ними.

Збагачення дошкільників певними знаннями про явища і події суспільного життя, поглиблення їх здійснюються під час проведення спостережень та екскурсій, на заняттях із розвитку мови та ознайомлення з навколишнім. Для успішного засвоєння дітьми цих знань важливо визначити систему занять та зміст і кількість пізнавального матеріалу. З метою свідомого оволодіння дітьми знаннями, розвитку їхнього вміння аналізувати, узагальнювати, установлювати залежність між явищами і подіями, необхідно дотримуватися послідовності, поступовості ускладнення матеріалу. Це сприяє розвитку розумових здібностей, правильному сприйманню ними навколишньої дійсності, усвідомленню деяких соціальних явищ і подій, моральної сторони дій і вчинків людей [3].

Неодмінною умовою свідомого й успішного засвоєння пізнавального матеріалу у процесі формування уявлень і початкових патріотичних почуттів є опора на власний досвід дітей. Формування знань потрібно пов'язувати з їх життєвою основою – різноманітним чуттєвим сприйманням образів, що є в дітей. Це допоможе дошкільнятам знаходити опору в знайомих уявленнях про конкретні явища і події навколишнього світу для усвідомлення нових уявлень і понять.

Рідна мова – найяскравіший вияв національного буття народу, його головна духовна скарбниця. Вона є могутнім природним засобом об'єднання людей. Через мову народ передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, традиції і культуру. Оволодіваючи рідною мовою, дитина пізнає свій народ, його характер, культуру, історію та думки. Зважаючи на вікові особливості молодшого дошкільного віку, спочатку треба визначити ступінь володіння українською мовою: хто з дітей володіє, хто розуміє її, але взагалі не говорить, а хто взагалі не розуміє. Для цього слід використати український фольклор, народні ігри, бесіди за змістом прослуховування художніх творів, побутові розмови. Варто також поцікавитись, якою мо-

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

вою розмовляють рідні і близькі дитини. Інтерес у дітей до української мови і культури можна розвивати за допомогою усної народної творчості – невичерпного джерела виховання дитини. Скарбниця усної народної творчості невичерпна, багата. Є в ній казки й легенди, загадки й лічилки, приказки й прислів'я, скоромовки й чистомовки, колісанки, забавлянки й потішки. Вона є дзеркалом життя народу, його історії, мови, народної мудрості. Через народну творчість дитина дістає перші уявлення про культуру та побут свого народу [2].

Прислів'я та приказки приваблюють дітей яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. Часто їх можна використувати у спілкуванні з дітьми: під час сніданку, обіду, коли дитина виконує трудові доручення неохоче або відмовляється від роботи. Також на прогулянці в різних ситуаціях. Поповнювати знання і словник дітей прислів'ями і приказками краще під час спостережень у природі.

Скоромовки, чистомовки, заклички доречніше використовувати під час усіх видів діяльності дітей дошкільного віку. Заучуючи їх з дітьми колективно на заняттях з розвитку мовлення, індивідуально, у повсякденному житті, у ранкові та вечірні години з метою вправлення дітей у правильний вимові звуків [1].

Казки, легенди та притчі мають значний пізнавальний і виховний потенціал, бо містять відомості про історію українського народу, його традиції, вони доступні для сприймання дошкільниками.

Оволодіти рідною мовою допомагають дітям і народні ігри («Довга лоза», «Коза-дереза», «День та ніч», «У хороводі були», «Редька» та інші). Їх проведення супроводжується вживанням різноманітної лексики, багатої на слова, які діти засвоюють у процесі ознайомлення з довкіллям.

Важливим напрямом патріотичного виховання є вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу [4].

Українська державна символіка має особливе значення для виховання патріотизму сучасної дитини. Тому на заняттях потрібно ознайомити дітей із державними символами (Гербом, Прапором, Гімном). Паралельно з цим закріпити знання дітей про народні символи та національну символіку, що розвивалися й усталювалися впродовж століть (український віночок, рушник, вишиванка, верба, калина, барвінок та інше)

Отже, пам'ятаючи, що потреба сьогодення – установа розірваних зв'язків із минулим, повернення втрачених народних традицій, відновлення ланки духовності й осмислення формули «минуле – сучасне – майбутнє», вихователям і батькам потрібно поширювати інтерес дітей до народних традицій, формувати патріотичні почуття, залучаючи їх до джерел народної творчості, що сприятиме всебічному розвитку національного типу особистості. Аналіз становлення та розвитку ідей патріотичного виховання вказує на те, що ця проблема завжди займала одне

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

із провідних місць у вітчизняній педагогічній думці. Упродовж багатьох століть до неї зверталися видатні вчені, педагоги, психологи, філософи, політичні діячі [3].

Загалом структура патріотичних почуттів виявляється у ставленні до себе, до людей, до Батьківщини, до національних цінностей. Зміст патріотичного виховання розкривається у розділах: державному, соціальному, рідинному. У патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до людей, до своєї держави, до її минулого, майбутнього та сьогодення. Мета патріотичного виховання полягає в тому, щоб підвести дитину до усвідомлення патріотизму, до внутрішнього його сприйняття. Патріотична діяльність виявляється у пошуковій, краєзнавчій роботі, у процеси пізнання, у праці тощо.

Отже, до особливостей організації патріотичного виховання дітей дошкільного віку відноситься проблема вибору форм і методів реалізації завдань патріотичного виховання дошкільнят як пріоритетного напрямку національної системи виховання. Варто зауважити, що патріотичне виховання дошкільнят включає розвиток любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтерес до національного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь 2006. – 271 с.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К. : Вища школа, 1994. – С. 264-265.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / уаук. ред. О. Л. Кононко. – К. : Знання 2003. – С. 15-22.
4. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку / К. В. Назаренко. – К. : Радянська школа, 1979. – 167 с.
5. Патриотически-ориентированное образование: методология, теория, практика / Ф. К. Быков, А. Н. Выршиков, М. Б. Кусмарцев и др. / Под общ. ред. Ф. К. Быкова, А. Н. Выршикова. – М. : Роспатриоцентр, 2005. – 400 с.
6. Педагогічна енциклопедія. Т. 3. – М. : Радянська енциклопедія, 1996. – 879 с.
7. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.